

Tayýrlan: Gürgenli. A.
golia@rferl.org

Irak Türkmenleri

**1959-nji ýil Kerkuk jeýatında we şol insanlariň
erkinligi ugrunda gurban bolan Türkmenleriň ýađtı
hاتیřralarına hödürlenýär!**

Giýriř

Íragiň demirgaziğında(kuzaýında) merkezi Kerkuk şährinde 2.5 milliondan ařa iýldeřlerimiz ýařaýarlar. Írakda gudratı eýelän "Bäes" partiýasiniň yöredip gelyän jenaýatlı siýasatları esasında, türkmenler ağır horluklara duçar bolup gelyärler, olariň in ajisi, 1959-nji ýilın 14-nji Julýda "Kerkuk faja-esi" diýip adlandirilan soý girimidir, şol yawuz etnik girimında, müñlerce türkmen gurbab boldı.

Bu waka we esasan ol yerde ýařaýan türkmenleriň Írak topragında tarixi yerleşimi, we häzirki wagıtta orta atyan siýası isleđleri barasında durup geçmegi maxul gördük.

Türkmenleriň kuzaý Írakda yerleşisi

Türkmenleriň Íraga göçüşleri dürli döwürlerde amala ařıpdır. Ämevitler we Abbasiýtler halipatlariniň goşunlarında gulluk eden türkmenler barasında köp bilgi bar, esasan Abbasiýtler zamanında türkmenle oñat orunları we ýařayıřları eýeläpdiler. Íraklı tarixçi

”*Abdírezzak Al-Hasani*” türkmen taýpalarınıň ýýzli-ýýzina amala aşıran göçleri netijesinde häzirkî oturan toprakları eýeländiklerini tassıklaýar. Tarıxçılarnıň köpüsi, asırlar öň türkmenlerniň, Íraga ýerleşendiklerini aýıtsalarda, bu gün Írakda ýaşayan türkmenlerniň gelip-çıkışını Seljuklar, Osmanlılar ýa-da başga Oguz taýpalarından diýip kesgiýtli aýdıp bolmaýar. Seljuk soltanı Togrol bilen Íraga giden türkmenlerniň arasında Oguzlarnıň dürli boý we şaxaları bolupdır.

Seljuklı beýik türkmen döwleti döränden soň, bütün türkmenleri bu ulı döwletniň baýdagınıň astında ýıgnamak esası maksat bolupdır. Emma bu arzuw hasıl bolmandır, sebäbi türkmenlerniň bir toparı, Azerbaýjana göçüp gityärler. Togrol beg olara iýlçi iýberip, han-begleri bilen görüşmekçi bolýar, emma olar bu çagırşa jogap bermeýärler. Türkmenlerniň başga bir toparı bolsa, Íragniň demir- gazıgına göçýärler.

Dürli tarıxı çeşmeler şol sandan Íslam inseklopediyasında, Osmanlı döwletiniň döremeginden öň, türkmenlerniň Írakda ýaşayandığı hakında aýdılmasada, tarıx sahiýpaları 9-nji asırda(ýüz ýıllıkda), türkmenler ýaşayan häzirkî topraklarını eýeländikleri barasında dolı maglumat bar. ”Bu jedelli gürrüň 1-nji jahan söweşünden soñrada günün probemasına öwrlüp, siýası polmik tema bolýar. ”Musel” welaýatı barasındakı orta çıkan Türkiýe-İnglis düşüñşmesizligi sebäpli, ”Jemgiýet-e akwam”(Halklar jemgiýeti) tarapından bir komisýa düzlüp, türkmenlerniň ýaşayan toprakları barada barlağ iş alıp barıldı. Komisýanıň taýýarlan raportında, türkmenlerniň Sljuklı patışası Togrol beg we Abbasiýtlar halıfatları, Ak-goýunlı Ata-begler we Osmanlı

soltanların döwründen häzirki zamana çenli bu halkıň, türkmen adı bilen bu topraklarda ýaşayandıkları tassıklanýar”.(1)

Esasan türkmenleriň demir gazık(kuzay) Íraga göçüp gelmegi 3 tapgırda amala aşıpdır:

1.Türkmenlerin bu ülkä ayak basan tarıxı 7-nji asırıň 2-nji ýarımında, takmıyan 670-nji ýılda bolupdır. Bular, türk şazadası ”Gabaç” hakanın düzüminde ýaşap, Araplarıň orta asia yürüşlerinde,esir düşüp, bu ýerlere sürgün edilýär. Arap serdarının esası maksadı bu batır türklerden ööz goşunında peýdalanmakdan íbaratdı.

2.Beýik turkmen şeljuklı döwlet döräp, orta-gündogara tarap süýşmegi netjesinde, türkmenler, bu ýerlere yerleşýärler. Seljuklar 956-nji ýılda Togrol begiň baştutanlıgında Türküstandan söýşüp, Íragıň demir-gazığına giýrýärler. Bu döwürde Erbil we Musel ”Ata-begleri”, Kerkuk ”Beglikleri”, Gara-goýunlı, we Ak-goýunlı ýalı türkmen döwletleri döreyäp başlaýar.

3.Bu topraklarda yerleşen türkmen taýpaları güýçlenip uğraýarlar we obadır şäherler bena edip başlaýarlar .

Bu gün Írak türkmenleri ýurdiň beýleki halkları bilen birlikde, aýdın bir geljege bakýarlar.

Uzak we gadiým bir tarıxa eýe bolan türkmenler, Írakda bolup geçýän bütün siýası gelişmelerde ööz möhüm täsirlerini galdırıp gelyärler. 1920-nji ýılıň Oktoberinde Abdıraxman El-Gelyanınıň baş tutanlık eden wagıtlayın hökümetinde türkmen asıllı, Kerkuklı, Izzet- paşa

Magarıýf(egeýtim) we sađılıđı saklaýıř weziri(bakanı) bolupdır.

Kerkukli türkmenler, Írakda Feýsel patıřanın gudratı eýelemegine garřı bolýarlar we Bađdad-da geçirilen taç geýme dabarasınada hiýç bir türkmen gatnařmayar. řol sebäp bilen türkmenler dura-bara hökümet işlerinden çetleşdirilýär.

1924-nji ýılın 24-nji Maýında türkmenler gorkunç bir etnik(soý) girimına duwçar bolýarlar,bu ulı ölüm kompaniýasını merkezi hökümet gurnaýar. 1926-nji ýılda bir topar türkmen intellegentleri(aýdınları) atlıp öldrülýär, bir toparı bolsa sürgüenedilýär we on müňlerçe türkmen ýigitleri gıýnađ astına çekilýär. Merkezi hökümet, türkmenlere basđı ýapmak üçin 1941-nji ýılda täze bahanalar arap, ýüzlerçe türkmen mařgalasını Íragın günortasına(güneye) sürgün etýär.

1946-nji ýılın 12-nji Julayında,türkmenler, Kekukde täzeden basđı astına alınýar. Halkın milli duýgı-düşünjelerini aýak astında depeläp, çeynän Patıřa urugına garřı, ýurtde güýçli, protest yürüşleri başlanýar. Bu adalatlı gozgalaňlara türkmenler hem gořulýar. Patıřalık siýstemi agdarlıp, ýurtde jemhuwriýet düzgüni gurlandan soň hem türkmenler dürli tragediýalara řaýat bolup, agir günleri başlarından geçirýärler. Olardan başda ađzap geçen 1959-nji ýılın 14-nji Julý Kerkuk fajaesidir.

1968-nji ýılın 17-nji Julý aýında bolan harbı döwlet agdarılıřına çenli türkmenler ilki ínsan haklarında maxrumdılar, diňe 17-nji Julý harbı hereketler netiýjesinde türkmenler arkaýın dem almaga porsat tapdılar. Esasan 1970-nji ýılın 24-nji Januaryı harbı

komitet tarapından ýaýınlanan bir bildirişde türkmenlere resmiýete tanalan medeni haklar, möhüm bir waka saýıldı, şol esasyda kultur we magarif işlerine bakan iki müdürlük döredilip, başlangıç okuwlarda türkmençe okatmaga ruğsat edilyär. Karar şeýle: ” 89-nji karar

1. Başlangıç okuw jaýlarında türkmen diliniň okadylmasyna,

2. Bu dilde magarif türkmen dilinde bolmagy

3. Türkmen magarif hakında terbiýe we tälim ministerligine bagly bir müdüriýetiniň gurulmagyna,

4. Türkmençe edebiyaty, şygır we yazijylariniň özlerine maxsus bir birleşik guraması döredip, eserlerini çap etmäge mümkinçilik döretmäge, dil we ukuýlaryni ösdürmäge mümkinçilik berilip, we bu yazijylar birleşiginiň Irak yazijylar birligine baglanmasyna

5. Kultur we medeniýet ministerligine bagly bolan bir türkmen kultur müdürliginiň gurulmagyna

6. Türkmen dilinde heptelik bir gazýet we aýdalık bir dergi(jurnal) çikarilmagyna

7. Kerkuk televizyonindaki türkmençe gepleşikleriniň artdirilmagyna karar edilyär”. Revolution Kiyada şuranin başligi Ahmad Hasah-elbekir. 24.01.1970

(Irak türkleri. Erşat Hurmuzlu. Istanbul 1991. S.35)

Bugün bosgunlukda yaşayan Irak türkmenleriniň aydinlari siyasi we medeni guramalar döredip, dünýäniň hemme künjeklerinde öz halkinin siysi we milli isleg-arzuwlarini orta atyrlar. 1989-nji yilda ”Irak türkmen milli partiyasi” döredilip, onuň başligina Dr. Muzaffar Arslan saylandi. Iyldeşimiz Dr. Aydın, Irak türkmenleriniň siyasi islegleri barasinda, ”Ülke ojagi”

jurnalın 4-nji sanında bir makala yazıpdır. Bu türkmenleriň ikbalı Eýran we Owganıstanda ýaşayan millionlarça türkmeleriň hal-ýagdaýları bilen kibapdaş bolanı üçin bu makalanı dolulığına getirmegi maxül gördük:

” Íragın demir-gazıgında, merkezi Kerkukde 3 milliona golaý türkmen ýaşýar. Bular ööz milli hak-hukuklarını talap etmek üçin her ugurda ýadawsız göreşüp gllýärler. Auwrupanın dürli ülkelerinde konfrensiýalar, simenarlar geçirip, ööz milli kimlerini ap-aýdın beýan edip, bu insanlarıň garşısına alnıp barlýan assimilasion siýasatlarını açıklaýarlar.

Türkmenler Íragın demirgazık-günbatarından, günorta-gündoğara tarap uzanan we Araplar bilen Kürtler arasındakı topraklarda ýaşayarlar, diýmek, türkmenleriň yerleşýän toprakları Siýriýa-Türkiýe araçäğinden başlap, Bagdadın günorta-gündoğarındakı Bedre şäherine uzanan bir ülkäni ööz içine alýar. Bu toprağın demir-gazıgında Kürtler, günortasında bolsa Araplar oturýarlar. Demir-gazıkda Tel-aferden başlanýan bu yerde, bütün ýöretelikleri bilen türkmen bolan bir topar şäher we oba emele gelipdir. Tel-aferden başlanýan türkmen ülkesi, Musele doğrı uzanýar we bu yerde gaýtadan giýň bir möçberde Kerkuk we Bedre şäherine ýetýär. Türkmenleriň köplük bolup ýaşayan şäher we obaları şulardan ibarat: Tel-Afer, Musel, Ýunıs, Píygambar, Erbil, Guş-depe, Altın-köpri, Kerkuk, Täze hormatlı, Towuk, Kiýpiri, Gara-depe, Hanakıyn, Garahan, Gıyz-robot, Şäher- Aban, Mendeli, Bedre.

Türkmenleriň ýaşayan toprakları, Anadolı stepiň dowamı saýlýar. Bu ýerde Arap ýarım-âadasınıň simbolı bolan hurma agajı yetişmeyär, bu ýagdaý, (hatta 1923-nji ýılda Turkiýe bilen şol wagtkı birleşen döwletle - Inglis, Fransiýa we Amerika- arasında Luzan şertnaması bağlanan wagtı hem gözden düşmändir. Bu şetnama essında häzirki türkiýe jemhuriýetiniň araçäkleri kesgitlenip, häzirki Írak türkmenleri, Anadolıdan böölnüp, aýrılıyar, emma bu mada resmi suwratda şernamada beýan edilmeyär. A.G)

Írak türkmenlerine siýası hak-hukuk tanalmagı, barıp 1920-nji ýılda merkezi hökümetiň ilki düzüminde Kerkukli bir türkmeniň ministerler kabinetine goşulmagı bilen íkrar edilipdir.

1922-nji ýılda Írak bilen Inglistan arasında gol çekilen şertnamanıň 3-nji maddasında, ýurdiň esası kanunınıň taslamasında, watandaşlar arasında siýası tapawutlar aradan göterlüp, okuw jaýlarda ene dilde okamak, ara atılıpdir. Bu prinsipleri göz önüne tutan hökümet, 1925-nji ýılda ilkinji esası kanunınıň tekstini, arap, kürt we türk dillerinde neşir etýär. 1933-nji ýılda iň soňkı görnüşi neşir bolan esası kanunıň 17-nji madasında "ýörüte" diýip bellenen punktlerden başga, Írakda resmi diliň arapçadığı bildirilipdir. "Ýörüte" diýlen punktlar bolsa 1931-nji ýılda 74 nomurlı "yerli diller kanunı boýunça" ýaýlıpdir. Bu mada göre, başda Kerkuk we Erbil bolmak bilen kä bir türkmen otrumlı yerlerde sudıň(mähkeme)türkmen dilinde alnıp barılmagı we türkmenleriň köplük bolup oturyan yerleriniň başlanğıç mekteplerinde, sapaklarıň barısı türk dilinde bolmagı íkrar edilipdir. 2-nji dünýä söweşiniň başlanan ýıllarında

soň berilen bütin bu siýasí we medeni hak-hukuklar biýr-biýr ýyzına alnýar.

1958-nji ýýlín 14-nji Julaýında Írakda jemhuriýet düzgüniň gurlmasından soň, türkmenlere kä bir haklar gaýtadan tanalýp başlanýar. 1959-nji ýýlda Bagdad radiosında türkmen dilinde gepleşikler berlip başlanýar. 1960-nji ýýlda türkmenleriň medeni kimligini goraýan **”Türkmen gardaşlık ojađı”** adlı medeni bir guramanıň döredilmegine ruğsat berilýär, şeýle-de 1968-nji ýýlda Kerkuk televizýonında türkmençe gepleşikler berlip başlanýar.

1970-nji ýýlda türkmenleriň medeni hakları, revolution(inkılabı) komitetniň kararları bilen tassık edilmegine garamazdan, başlanđıç mekteplerde türkmençe okatmak, edebi neşir we edebiýatçılar birleşik guramasını döretmek ýalı madalar, bir ýýl geçmezden gadagan edilýär.

1971-nji ýýldan soň ađır bir zulum we assimilasiýon siýasatına boyun edilen türkmenlerden ýüzlerçe göreşjeň ýigitleri atılıp öldürülýär, ýüzlerçe insan goranmaga hak bermeyän sudlarıň kararí bilen uzak möhletleyin tussađ edilýär. Edil häzirki ýagdaýda, bu türkmenler, haklarıniň gödeklik bilen ayak astına alnýandıđına garamazda, öz milli kimliklerini saklamaga we bu ýolda söweşmäge tarap íkjam iş alıp barýarlar.

Írak türkmenleriň esasí islegleri námelerden íbarat:

Írak türkmenleri 1923-nji ýilda jar edilen we resmi suwrata tanılan ýurt bütinligini gabuwl etýärler. Türkmenler, insan haklarına boýun, medeni we demokratik bir düzgün içinde yaşamagı we başga milletlerden emele gelen bütün Írak watandaşları bilen birlikde íkballarını paylaşmak isleglerini orta goýýarlar.

Demokratik parlamentarizm bir düzgün içinde, insanlarnıñ dil, din, soý, pikir we wıjdan azatlıgını kepillendirýän bir rejimiñ tarapdarıdır. Munı hakikat ýüzünde amala aşırmak üçin, bütün dünýä jeginetler we goňşı ülkelerin wekilleriniñ gatnaşmagında, türkmenleriñ iýlat sanını hasaplap, soñ bolsa guraýış mejlis üçin wekiller saýlamalı, edil şol görnüşde geçirilmeli azat we demokratik bir saýlaw bilen gurlan partiýaların wekilleri we köplük etýän partiýaların, az ssanlı partiýaların sojial we siýası haklarını goramagı, kanun esasında ülkäniñ íkbalını kesgiýtlemeğini talap etýär. Gurulış mejlis bu hakları kabul etse, türkmenler, bitewöligi íkrar edilen bir Íragıñ içinde ööz milli hak-hukuklarına eýe bolup yaşamagı isleyärler.

Bütün Íraklı halkını mısál görkezen bu gurulış mejlis bu hakları tanıyman, etnik esaslara daýanıp, Arap bolmaýan milletlere erkinlik tanıymakdan boýun gaçırsa, diñe şonda iýlat sanı esasında yaşaýan ülkelerinde, türkmenleriñ ööz erkinlik hakınıñ tanalmagı şert bolup biler. Gıýsgaça aýıtsak, türkmenleri siýası we medeni haklarına eýe bolmak şerti bilen rak iýlatınıñ köpçüligi esasında alıñjak karara uýmak niýetindedirler.

Türkmenleriñ siýası maksatlarını jar eden Írak milli türkmen partiýası, türkmenleriniñ siýası hereketleriniñ dürli temalar hakındakı progamını düzüpdür. Türkmen

milli partiýasınıň neşir we programlarına, ýurdiň bitewöliginiň esaslarini güýçlendirip, erkin, azat Írak ýurdiniň rejimi demokratik bir prinsip we program esasında düzülmegini isleyär. Türkmenler, Íragiň bölünmezligine inanyarlar we bu maksat ugrunda göreşýärler. Şeýle prinsiplerden ugur alıp, **türkmenleriň siýasí göreşini şeýle formullap bolar:**

1.Írakda milli-demokratik hereketler barasında;

Türkmenler, Íragiň geljeginiň gorki astında bolman, bütün watandaşlariň tebiýgi haklariniň öödelmegi, hakiki bir demokrasiyaniň prinsiplerine dayanyandigina inanyarlar. Ýurtde ýaşaýan bütün milletleriň hak we pikir azatliligina hormat goýulmalí. Írakda, täze rejimiň programi, demokrasiya inanyan partiya we milli guramalarí işbirligine çagirmakdan íbarat bolar. Şol maksatlara ýetmek üçin bütün demokratik partiya we guramalarini ortak çalışma programlar esasında, işbirligini güýçlendirmäge çagiryar. Türkmenler, terror we ýaragli çatışmagi ret etyärler. Halkiň milli we siýasí islegleri we problemleri gepleşikler esasında çözlüp bilner.

2.Köp partiýalík we esasi kanuna dayanyan haklar;

Írak milli türkmen partiýasí, köp partiýali bir sisteme dayanyan sagdin bir parlamentaristik rejimiň gurulmagina inanyar. Ähli halklariň ööz maksatlarini ýöretmegine , kanuna esaslanyan ýolar bilen niyet we arzuwlarini beyan etmekleriniň tarapini tutyar.

Írak topragınıň içinde guramaçılıklý erkin siýasý we medeni gazetdir jurnallaryň çap we neşir edilmeginiň tarapını çalyar. Watandaşlaryň esasý kanunda görkezilen haklaryna ýetişmekleri, şeýle-de siýasý partiýalara goşulmadyklaryň azatlýgına hormat bilen bakýlar, olaryň siýasý, milli, we diný inançlary, hiýç hiýl basgý görmezden hereket etmegini isleyär.

3. Ýurdiň başga etnik halklary barasýnda;

Írak döwleti Arap, Kürt, Türkmen ýalý üç saný esasý halkdan emele gelip, munuň bilen birlikde başga etnik we diný az sanlylaryň barlygýni kabul etýär. Ýurdiň howupsýzlýgý we ösmegi bu toparlaryň biýr-biýriniň haklaryna hormat bilen bakmagýna baglydyr. Bu ýnanja dayanyýp, türkmenler, her hiýl milli guramalar bilen ýardamlaşmaga taýýardýklaryny öňe sürýärler.

4. Ekonomik program barasýnda;

Türkmen milli partiýasý, ýurtde liberal ekonomý sýstemine ýmtýlip, azat bazar sýstemine ýnanýar. Her bir şaxsý zähmetlerin öňüdüki bürokratik böwetleriň aradan göterilmegine arka çýkyar. Ýörüte sektorlaryň döwlet kontrolýndan çýkmagýni isleyär. Ülkäniň bäbiýtleri ýa-da az giýdeýjili watandaşlaryň hemaýaty daşýnda, döwletiň we ýurdiň ekonomýsýni dolandýrmak ýolunda basgý yapılmagýna garşýdyr. Bu arada, sosial adalat esaslarynyň öňe sürülmesi we ýurdiň giýdejisiniň adalatly sýstem esasýnda paylanmagýnyň tarapýndadyr.

Ýurdiň miili giýdejisiniň dogrí we rentabel görnüşinde ýatırımlara akdírilmagı we şonuň bilen birlikde halklarıň milli bähbiýtlerini her zatdan önde tutmak bilen, ölkäniň geljegini inamlı düzgüne salmagını isleýär.

Senagat we ekerançılık sektoriniň janlandırilmagını, ýurdiň petrol, mağdan we suw çeşmeleriniň milli ekonomiya hızmata edip görnüşünde ýatırımlara akdírilmagını isleýär.

Doğrı bir pul siýasatına zıyan bermezden, halkiň esası ätiýaçleriniň üpjün edilmegine inanyar. Merkez bank, milli valutanı hemaýat edip, inflatsyanı dıýza çökmegini orta atýar.

Erkana bir daşarı söwda siýasatiniň dikeldilmegini, ölkäniň howupsızligi üçin-ýörüte ýagdayladan başga halatda- döwletiň bu göreşlere päsgel bermesizligini isleýär.

5. Türkmenleriň medeni durmuşlarına garaýışlar barasında;

Írakda ýaşayan türkmenleriň medeni haklariniň íkrar edilmegi, başlangıç, orta we ýokarı okuw jaýlarda täliým-terbiye dili hökmünde türk dilinden peýdalanmagını we ýurdiň universitetleriniň yürüte bölümlerinde türkmen diliniň bilim programlarına giýrdirilmegini zerur görýär, ílayta-da türkmençe gazet we medeni jurnallariň neşir bolmagı, türkmen dilinde ýayın berýän radio we telewizion ýola goýulmagını, türkmeniň ilmi barlağ, maslahat we başga neşriyatlariniň tarixi, medeniýeti, edebiýati we milli miýrasi esasında alınıp barılan işleriň hemaýat edilmegini isleýär.

Sungatçılardan hemaýat edilmegi, ýörüte inistitut we başga-da şoňa meňzeş hünär ugrunda alada etýän guramalaryň döredilmegini talap etýär.

6. Demir-gazık(Kuzaý) Írakda höküm sürýän pikir we inanc akımlarına garsı tutulýan kararlar hakında;

Türkmenler, ýurdiň beýleki halklarynyň döredilme we milli medeniýetine hormat bilen bakýarlar, şol sebäp bilen ýurde inşanlarynyň din, wıjdan we medeniýet haklaryna hormat görkezen, bir hakı, başga biýrisinden üstün saýılmagına garsı bolup, her dürlü inanja homat bilen karayarlar. Türkmenler, bütün bu haklara baglı bolan başga topar we az sanlı milletler bilen berk işbirlik alıp barmaga taýýardırlar. Bu esaslar içersinde siýası maksatlarını beýan eden wekilleriniň goşulmagı ugrda, Íagını başga milletlerini wekilleri bilen gızgını bir dialog gurmaga we olar bilen ýardamlaşmaga taýýardıklarını beýan etýärler.

7. Íragını halkara gatnaşıkları barasında;

Türkmenler, birleşen milletler guramasına, ýa-da halkara ähiti-peýmanlara inanyan Helsinki işbirliğiniň ruxuna baglı galmaga we Íragını başda goňşı ülkeler bolup, bütün dünýa ýurtleri bilen ýagşı dostluklı gatnaşıklarda bolmagı arzuw etýärler. Bu ýurtlerini iç işlerine garişmasızligına inansı ýalı, ortak bähbiýtlerini goranıp saklanmagına inayar. Islam konfrensiyası guramasına baglı bolan ülkeler bilen işbirliğini alıp barmagını talap edip, Íragını

dünyä boýy resmiýete tanýan halkara we regional guramalarda-da aktiv rol oýnamagını isleýär.

8. Türkmenleriň Arap birleşigi hakındaki garaýışlari;

Türkmenler arap halkınıň we arap birleşigini amala aşýrmak üçin, ööz halklari arasinda hizmatdasiligi, in ilki haklar hökmünde kabul etýärler. Bütün ahli araplar bilen dogan yali ýaşamaklarina päsgel bolmajakdiginini we hiýç hiýl çekeleşiklere giýmejekdiklerini maksat edinýärler.

9. Başga ýurtlerde ýaşayan türki toparlar bilen medeni aragatnaşiklar barasinda;

Türkmenler, dünyäde türk soýna bagli bolan başga türk toparlari bilen medeni yüplere baglidirlar, şol sebäp bilen bu toparlar bilen doganlik işbirliginiň gurulmagina tarap imtilyarlar. Türkmenleriň siyasi kararlariniň erkinligi esasinda täsirli bolmadan, bu toparlariň medeni, sosial, teknik ugrunda gazanan tejribelerinden peydalanarlar. Bu maksatdan ugur alip, turk bilim we medeniyetiniň galkinmagini amala aşirmak üçin medeni we tekniiki bilimlari hemayat astina alinmagini isleýärler. Türki halklariň dilleriniň, edebiyatlariniň biyr-biyrine yakinlaşmagi ugrund alnıp barilyan tagallardan arka çikyar.

10. Türkmenleriň sosial düşünjeleri barada;

Türkmenler, maşgalanı, durmuşıň esası özeni saýarlar, bu düşüňje esasında maşgala gatnaşklarını we duzgünini berk goraýarlar. Islam dininiň tağlýmátı we mili däpler esasında oturdılan maşgala gatnaşklarını we maşgalanıň sosial däplerini örän güýçlendirmegine çalışýarlar. Şol pähimden ugur alıp, aýallarıň her bir şaxsı we ýa-da döwlet edaralarında işlemeklerine we isledik görnüşüde maksatdır arzuwlarını beýan etmegini gollaýarlar. Aýallarıň saýlawlara we siýası hereketlere gatnaşmaklarını kepillendirýärler. Türkmen ýigitleri halkıň däpleri ugrunda, dogrı häsýetli ýetişmekleri üçin terbiýe almakları we bolumsız hereketlerden we sosial durmuşıň birlik we deňligini aradan göterjek bolýan işlerden daşlaşmagını öňe sürýärler.

Netiýje

1. Türkmenler, Írak topragı içinde bir esası millet hökmünde tanalmaklarını, siýası, medeni we her hiýl watandaşlık haklarınıň goranılmagı için zerur bolan göreşleri hemaýat etýärler.
2. Türkmenleriň hak ugrundakı göreşleriniň türk we halkara bakımından tanalmagı için zerur bolan maddı we ruxı hemaýatınıň dikeltmesiniň tarapdarıdır.
3. Türkmenler etniki taýdan bir millet bolup, Írak topraklarınıň içinde ýaşayan raýonlarında öňe sürýän haklarınıň goranılmagını isleyärler.
4. Írakda diýn, dil, soý, reňk we ínanç tapawutlıklara garamazdan, ínsan haklarına hormat goýýan bir rejimiň dikeldilmegi ugrunda göreşýärler.

5.Írakda, bütin etniki toparlarí ööz içine alıp biljek demokratik-parlemantaristik düzgüniñ dikeldilmegi ugrunda göreşýärler.

6.Türkmenler, Íragiñ, dürli etnik toparlariniñ ikrar edilmegi üçin, birleşen milletleriñ we goñşi ülkeleriñ wekilleriniñ gatnaşmagında dogrı bir iýlat ýazuwnı geçimegini talap etýärler.

7.Írakda, türkmenleriñ, täze düzgünde, iýlat saniniñ hasabına görä her dürli haklariniñ kanüni hemaýatına alinmagini öñe sürýärler.”

Sözümiziñ soñunda, Írakda ýaşýan türkmenler, ýer ýüzündäki beýleki insanlar ýalı ýaşamak, írak içinde, dünýäniñ ikrar edilen insan hakları, bütin dünýä beýan-naması maddalariniñ ülkelerinde hakiki bir görnüsde uýgulanmagini isleyärler.

Bu gün iñ ilki insan hakı bolan azat ýaşamakdan maxrum edilen Írak türkmenleriniñ durmuşı, dünýä üçin utanç beriji ýagdaýdır.

Sweden, Julý 1996